

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historicolitteraria 24 (2024)

ISSN 2081-1853

DOI 10.24917/20811853.24.25

Danuta Zawadzka

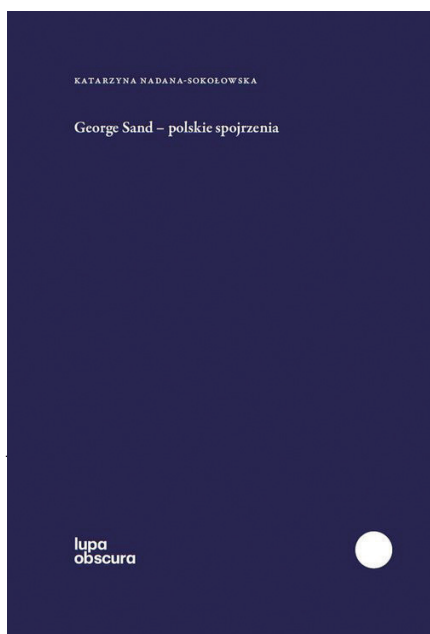
Uniwersytet w Białymstoku

ORCID 0000-0003-0273-2216

Kobieca sandologia

[K. Nadana-Sokołowska, *George Sand – polskie spojrzenia*,

Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 2022, ss. 512]

Monografia Katarzyny Nadany-Sokołowskiej *George Sand – polskie spojrzenia* opowiada o polskiej recepcji twórczości Sand (właściwie Aurore Dudevant) i przedstawia dynamikę legendy biograficznej pisarki w naszym kraju. Nadana-Sokołowska, specjalizująca się w studiach kobiecych i literackich kontekstach historii polskiego feminizmu, od wielu lat śledzi obecność George Sand w kulturze polskiej, opisuje badania sandologiczne¹ oraz sama je współtworzy². Omawiana książka zbiera „polskie spojrzenia” na Sand w tym sensie,

¹ K. Nadana-Sokołowska, *Wiek XIX, jakiego nie znamy, czyli kobiece continuum pisarskie, rec.: Corinne Fournier-Kiss, Germaine de Staël et George Sand en dialogue avec leurs consoeurs polonaises, Seria: „Révolutions et Romanticismes”, Presses universitaires de Blaise Pascal, Clermont-Ferrand 2020, ss. 468, „Wiek XIX” 2022, t. 57, s. 356–363.*

² Nadana-Sokołowska była inicjatorką i przewodniczącą Komitetu Organizacyjnego Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Słońce Georg Sand i jej planety. Wokół środkowo- i wschodnioeuropejskiej recepcji pisarki”, Instytut Badań Literackich PAN, 20–22 października 2021 r. Referaty z tej konferencji zostały opublikowane w monograficznym numerze rocznika „Wiek XIX” 2023, R. 16: *George Sand. The Sun ad Her Planets*, red. K. Nadana-Sokołowska, C. Fournier-Kiss, M. Rudaś-Grodzka, M. Rudkowska, I. Wiśniewska.

że autorka omawia specyfikę odbioru dzieł i biografii francuskiej pisarki w polskim środowisku literackim i badawczym. Czasowy zakres monografii obejmuje recepcję od romantyzmu do dwudziestolecia międzywojennego, przy czym sandologiczna literatura przedmiotu, obszernie relacjonowana, pochodzi przeważnie z ostatnich lat. Najwięcej miejsca zajmują w książce intertekstualne powiązania Sand z eseistyką i powieściami Walerii Marrené-Morzkowskiej, dziennikami Zofii Nałkowskiej, Marii Dąbrowskiej i Anny Iwazskiewiczowej, często na kartach książki powraca również Narcyza Żmichowska oraz nazwiska wielu twórczyń (rzadziej twórców) poczytnych w swojej epoce lub znanych do dzisiaj z kanonu narodowego, a ukształtowanych przez tradycję literatury francuskiej. Są to „polskie spojrzenia” również w innym znaczeniu, nie tylko przedmiotowym, ale i komunikacyjnym, bowiem Nadana-Sokołowska kieruje swoją pracę do polskiego czytelnika i pisze z perspektywy feministycznej badaczki literatury polskiej XIX i XX wieku, troszczącej się o obecność Sand w jej dziejach, zwłaszcza w genealogii pisarstwa kobiecego. Dlatego przybliży światową recepcję twórczości Sand, szczególnie najnowszy stan badań, koncentrując się na pracach genderowych, a także próbuje wprowadzić nieobecne, niedostrzeżone lub zapomniane idee, tematy, czy wręcz powieści francuskiej prozaiczki dziewiętnastowiecznej do polskiego obiegu. Autorka bowiem wkracza na teren dziwnie zaniedbany, niewolny od pozaliterackich determinant, z których najważniejszą okazała się czarna legenda „Pani Sand” jako kochanki Fryderyka Chopina. Gdyby trzeba było obrazowo ująć główny zamysł pracy Nadany-Sokołowskiej, można by powiedzieć, że książka swoją obszernością (500 stron) próbuje wypełnić możliwie wiele luk w recepcji twórczyni *Indiana*, przedstawiając zarazem zwrotnice polskiej sandologii na pozycje wyraźniej sandocentryczne.

Bezpośrednimi poprzedniczkami Nadany-Sokołowskiej w opisywaniu problemów obecności George Sand w kulturze polskiej są dwie badaczki: romanistka Regina Bochenek-Franczakowa z Uniwersytetu Jagiellońskiego i jej praca *Présences de George Sand en Pologne*³ (2017) oraz szwajcarska romanistka i slawistka Corinne Fournier-Kiss, autorka książki *Literatura, płęć i naród w XIX wieku. Germaine de Staël i George Sand w dialogu ze swymi polskimi siostrami*⁴ (2021). W poprzednich latach i stuleciach twórczość Sand była bardzo rzadko omawiana i nieczęsto tłumaczona, a pisarka cieszyła się zainteresowaniem w Polsce przede wszystkim jako skandalistka i niesławna bohaterka romansu z Chopinem⁵. Dopiero na przełomie XX i XXI wieku przypomniano jej ważny esej komparatystyczny o *Dziadach* Mickiewicza⁶, ale ogromnie brakowało

³ R. Bochenek-Franczakowa, *Présences de George Sand en Pologne*, Frankfurt am Main 2017 oraz tejsze, *George Sand*, Wrocław–Kraków 1981.

⁴ C. Fournier-Kiss, *Literatura, płęć i naród w XIX wieku. Germaine de Staël i George Sand w dialogu ze swymi polskimi siostrami*, przeł. B. Głowacka, Warszawa 2021, seria „Lupa Obscura” (w tej serii ukazała się też recenzowana monografia Nadany-Sokołowskiej).

⁵ O dynamice tego zainteresowania zob. R. Bochenek-Franczakowa, *Fryderyk Chopin i George Sand w oczach polskich biografów i krytyków literackich*, „Studia Litteraria Universitatis Jagellonicae Cracoviensis” 2010, nr 5, s. 7–24.

⁶ G. Sand, *Szkic o dramacie fantastycznym. Goethe – Byron – Mickiewicz*, [w:] *Adam Mickiewicz w oczach Francuzów*, wyb. oprac., wstęp Z. Mitosek, przeł. R. Forycki, Warszawa 1999, s. 70–112. Zob. też C. Fournier-Kiss, *Literatura, płęć i naród...*, dz. cyt., s. 42–45, 47–51.

szerszego i bardziej całościowego oglądu życia i dzieł Sand z polonistycznej perspektywy, z wnętrza krajowej pamięci kulturowej.

Monografie Bochenek-Franczakowej i Fournier-Kiss stanowią dobry punkt wyjścia dla takiego oglądu, w wielu aspektach zakreślają pole badawcze i przynoszą jego rozpoznanie, co skrupulatnie odnotowuje autorka recenzowanej książki. Dotyczy to zwłaszcza faktografii recepcji Sand przez kobiety u Bochenek-Franczakowej oraz opisu continuum pisarskiego Staël-Sand w twórczości polskich autorek i autorów przez Fournier-Kiss, która ze względu na swój temat („naród”) obejmuje refleksją również wypowiedzi mężczyzn, np. Micheleta i Mickiewicza. Zestaw nazwisk polskich literatek-sandolożek pojawił się już w najstarszej monografii, w *Présences*, i Nadana-Sokołowska go przywołuje: Klementyna z Tańskich-Hoffmanowa, Łucja Rautenstrauchowa, Eleonora Ziemięcka, Julia Woykowska, Narcyza Żmichowska, Eliza Orzeszkowa, Waleria Marrené-Morzowska, Maria Sadowska, Seweryna Duchinińska, Julia Goczałkowska (s. 42), uwzględniając w rozważaniach kontekstowych także pisarki wcześniejsze, osiemnastowieczne (Maria Wirtemberska). Następnie wybiera z tej listy bohaterki swoich studiów przypadku (Marrené-Morzowską, Żmichowską) i powiększa ją o dokumenty osobiste Zofii Nałkowskiej, Marii Dąbrowskiej i Anny Iwaszkiewiczowej.

Wszakże nie w ustaleniach faktograficznych i horyzontalnym relacjonowaniu wpływu Sand należy upatrywać znaczenia monografii Nadany-Sokołowskiej, choć jej historycznoliteracka skrętność zasługuje na odnotowanie w pierwszym rzędzie, praca przynosi bowiem ogrom zrekonstruowanych fabuł, wypowiedzi biograficznych i uszczegółowień w tekście głównym oraz przypisach. Znaczenie to wynika z programowego zderzania ustaleń zachodniej sandologii z polskimi interpretacjami (s. 44), zawdzięczamy je też zaproponowanym przez badaczkę kategoriom, np. „sandyzm” jako wzorzec biograficzny (s. 59), oraz ich analitycznej operatywności, a także paradoksalnej umiejętności czytania literatury (i życia literackiego) pod kątem obecności (idiomu) Sand, literalnie tam nieobecnej, zapośredniczonej, zaprzeczonej lub przywołanej zdawkowo.

Książka składa się z obszernego wstępu i trzech części, z których dwie pierwsze dotyczą recepcji Sand, odpowiednio: dziewiętnastowiecznej i z dwudziestolecia międzywojennego, a ostatnia obejmuje rozważania podsumowujące, w których Nadana-Sokołowska odnosi się do obu okresów. Układ książki, zasadniczo chronologiczny, odzwierciedla jeszcze inny rodzaj uporządkowania, autorka bowiem wychodzi od najbardziej oczywistych świadectw odbioru i powieści *Lukrecji Floriani*, uważanej za Sandowską wersję jej związku z Chopinem, a następnie przechodzi do śledzenia myśli krytycznoliterackiej i związków intertekstualnych w pisarstwie jednej z nielicznych naszych jawnych sandolożek, Marenné-Morzowskiej. Natomiast w części drugiej tomu, znacząco zatytułowanej „(Nie) możliwe afiliacje”, autorka analizuje przykłady z dwudziestolecia, które są zarazem o wiele mniej oczywiste, oparte na pojedynczych wzmiankach w dziennikach Dąbrowskiej czy Iwaszkiewiczowej, ale – wydaje się – właśnie najbardziej typowe dla (nie)obecności Sand w kulturze polskiej. W tych właśnie rozdziałach kryje się szczególnie walor i nowatorstwo książki Nadany-Sokołowskiej, polegające na lekturze w trybie hipotetycznym i odpowiedziach na

pytania na pozór niezwiązane z francuską powieściopisarką. Przykładem takiego pytania jest dociekanie, dlaczego Anna Iwaszkiewiczowa wyrzekła się twórczości, a w końcu także pisania dziennika, popadając w chorobę psychiczną. Żona autora *Lata w Nohant* znała zapewne życie i twórczość autorki *Consuelo* znacznie lepiej niż przeciętni czytelnicy, tj – przypuszcza Nadana-Sokołowska – przypadkową powieść Sand (*Pauline*), garść „obiegowych, powtarzanych wśród literatów anegdot i opinii”, a nadto „przynajmniej dwie biografie Chopina” (s. 349, 367). Wielbiła jego geniusz, wierzyła w „stereotypy na temat podrzędności natury kobiecej i przekonanie, że twórczość kobiet jest mniej wartościowa od twórczości mężczyzn” (s. 366), więc znakomicie ilustruje tezę zgłoszoną przez autorkę omawianej tu książki we wstępie: o sukcesie pisarskim Sand jako niebagatelnej przyczynie niechęci do niej i w rezultacie zapomnienia utworów. Ale w interpretacji Nadany-Sokołowskiej to nie konserwatyizm diarystki, lecz uznanie przez nią mistycznego charakteru doświadczenia twórczego i religijnej niemal wielkości artysty, która – jeśli ten jest prawdziwym geniuszem – musi pochodzić z męskiego pierwiastka. Zatem z ujawnianego w dzienniku „pragnienia homoseksualnego, którego zaspokojenie jest sprzeczne z wiarą religijną i kodeksem etycznym Iwaszkiewiczowej (...) a zarazem tak typowego dla modernistycznej psychiatrii rozumienia twórczości kobiet jako przejawu ich męskości, której towarzyszy perwersyjny popęd seksualny” (s. 367).

Anty-sandyzm jest dowodem silnego, negatywnego, wpływu „gorszycielskiej” postawy życiowej i powieści Aurory Dudevant na polskich odbiorców (np. Anna Michała Czajkowskiego, *Dwie niewiasty* Seweryny Duchieńskiej, rozprawy Michała Grabowskiego, komedie o „lwicach salonowych” Stanisława Bogusławskiego, ale też dystans samych Entuzjastek do ekscentryczności strojów i awanturnictwa kojarzonych ze stylem Sand). Jego pozytywny rewers Nadana-Sokołowska dostrzega w demokratyczno-emancypacyjnych poglądach Konopnickiej, Orzeszkowej, Morzkowskiej (s. 55), recepcji *Lélie* i innych powieści Sand u Nałkowskiej, wyborach artystycznych Żmichowskiej (związek pseudonimu pisarki z „androgyniczną” powieścią *Gabriel* Sand) (s. 390–400) oraz kwestii edukacji, swobody obyczajowej i związków homoeroticznych Dąbrowskiej, a z publicystyki przedwojennej w odważnym, aprobatywnym portrecie emancypantki Aurory Dupin pióra Marii Czapskiej. Sand – przypomina Nadana-Sokołowska – była może najsłynniejszą kobietą twarzą romantyzmu i choć w Polsce nie przetłumaczono wówczas najodważniejszych jej, wczesnych powieści (*Indiana*, *Walentyna*, *Lélie*), to w rodzimej dziewiętnastowieczności odnajdziemy jej wpływy w postaci propagowanej przez Francuzkę poetyki idealizmu, w fabularnej i pamiętnikarskiej krytyce małżeństwa bez miłości, w tematyce mezaliansu, w gatunku powieści wiejskiej. Badaczka nie rezygnuje także z odzyskiwania najtrudniejszych obszarów, w których Sand ma ustaloną, złą reputację, tj. w chopinologii (analizuje też polskie konteksty jej romansu z Mussetem i przyjaźni z Flaubertem), zatem na koniec wraca do stosowanych w niej strategii retorycznych, by je dekonstruować z feministycznego punktu widzenia.

Książka zachęca do odnawiania znaczeń życia i dzieła baronowej Dudevant za pomocą inspiracji podsuwanych przez zachodnią sandologię oraz do podejmowania przekładów nieznanych w Polsce powieści Sand.

Bibliografia

- Bochenek-Franczakowa R., *Fryderyk Chopin i George Sand w oczach polskich biografów i krytyków literackich*, „Studia Litteraria Studia Litteraria Universitatis Iagellonicae Cracoviensis” 2010, nr 5, s. 7–24.
- Bochenek-Franczakowa R., *George Sand*, Wrocław–Kraków 1981.
- Bochenek-Franczakowa R., *Présences de George Sand en Pologne*, Frankfurt am Main 2017.
- Fournier-Kiss C., *Literatura, płęć i naród w XIX wieku. Germaine de Staël i George Sand w dialogu ze swymi polskimi siostrami*, przeł. B. Głowacka, Warszawa 2021.
- Sand G., *Szkic o dramacie fantastycznym. Goethe – Byron – Mickiewicz*, [w:] *Adam Mickiewicz w oczach Francuzów*, wyb. oprac., wstęp Z. Mitosek, przeł. R. Forycki, Warszawa 1999, s. 70–112.

